

տատուի նաեւ որ Հեթում Բ. Սեպտեմբերի (1295) սկիզբը ճամբայ ելած է այցելելու Պայտունի՝ Կիլիկիայէն՝ Նոյեմբերի սկիզբները ներկայացած Ղազանին և նոյն ամսուան մէջ Կիլիկիա իր արքունիքը վերադարձած իր հետեւորդներով։

Հոս յարակից ճշտում մըն ալ։ Օրմանեան Ստեփանոս Օրբելեանէ առնելով կը յիշէ ոսկիէ փաշիչայ մը Ղազան խանէ տրուած։ Այս փաշիչան այլուր գրուած է թաղիչ մի ոսկի՝ որ կը տրուի վարդան վարդապետի 1264 թուին՝ երբ ան Հուլիոսի մօտ կը գտնուէր։ Այս թաղիչ կամ փաշիչայն ըստ Օրբելեանի տախտակ է յսփրոյ միոյ և Կիւոյ, գրեալ ի վերայ զանոնց Աստուծոյ և զանոնց Զոյլ ոսկիէ այս նշանները, կ'ըսէ Օրմանեան, «թաթարներուն համար ամէնէն մեծ պատիւն էր»։ (Ազգապատում էջ 1662)։

Թաղիչ կամ փաշիչայ Հայերէն ազաւադումն է թաղայ (Paizah կամ Paizah) որ իր կարգին ազաւադումն է Զինարէն pai-tseuh: Կային թաղիւսներ որոնք արծաթէ ձուլուած էին որոնց մեծութիւնը մօտաւորապէս  $12 \times 4$  ինչեզ էր, իսկ ձուլ ոսկիէն կ'ըլլար  $6 \times 2$  ինչեզ։ Ասոնց վրայ կ'ըլլար Աստուծոյ և ժամանակուան թաթար գահակալին անունը։ Թաղայ ըստացողը կը վայլէր մեծ հեղինակութիւն և

առանձնաշնորհումներ թաթար հրկրամասին մէջ։ Բայցայ տրուած է Մարգո Բօլոյի, վարդան վարդապետի, Ստեփանոս Օրբելեանի, Մար Եահայէ Ալլահա Գ. Նեստորական Կաթողիկոսին, բոլորն ալ ժգդարուն։ Ընդհանրապէս միայն կը տրուէր Մոնկոլ արքունեաց ընտրանիին և արքունի տան անդամներուն։

Բայցաներուն հետ կը տրուէր նաեւ Եարլիկամ Եարլիկ (Yarligh կամ Yarlikh) տեսակ մը թուրքիոյ Սուլթաններուն Պաշտոնաւորի, որ առաւել կամ նուազ անցազիր մըն էր, և հրաման՝ վճարմամբ ձի կամ ջորի ստանալու իջեւաններէն։

Աւելցնեմ որ ցարդ ոսկիէ թաղայ չէ գտնուած։ Իսկ արծաթէ հատ մը գտնուեցաւ 1846ին և կը գտնուի Լենինկրատի Ակադեմիոյ Թանգարանին մէջ։ Ունի երկաթ օղակ մը թաղան առկա կըրելու համար։ Վրան Պասրա գրանշաններով և Մոնկոլ լեզուով գրուած է «Շնորհիւ յաւիտենական երկնից զօրութեան։ Թող սուրբ ըլլայ Գախանի (Արքայից Արքայի) անունը։ Ան որ անոր յարգանք չի մատուցաներ պիտի սպանուի և պէտք է որ մեռնի»։

Բայցայի կոնակը կայ թիւ 42. ծանրութիւնը՝ շուրջ բառնաւ է։

Յ. ՔԻՒՐՏԵԱՆ

ՆԻԹԵՐ ՀԱՅ ԳԱՂՈՒԹՆԵՐՈՒ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ

## ՀԱՅԵՐԸ ՎԵՆԵՏԻԿԻ ՄԷՋ ԺԷ ԴԱՐՈՒՆ

Անմահ Հ. Աւիշանի ՀԱՅ-ՎԵՆԵՏԵՆ վերջ շատ բան մը չի մնար վենետիկի Հայ գաղութի անցեալին վրայ աւելցնելու, բայց սակայն ինչ որ ալ ըլլայ արժանի է որ գտնուածը ներկայացուի։

The Hartford Seminary Foundation, Case Memorial Library (Hartford, Conn. U. S. A) Հայերէն

ձեռագրաց ցուցակը կազմած ատենս թիւ 95/200 ձեռագրին մէջ գտայ երկարաշունչ տաղ մը «Վասն Յակոբայ Նահապետին, և վասն ծննդեան Յովսէփայ պետին, և վասն ծննդեան Յովսէփայ պետին, և պատմել հօրն և և տեսանելոյ զերազն և պատմել հօրն և եղբարցն» որ շարադրուած է վենետիկ, ինչպէս որ տաղին վերջի հինգ տունները ցոյց կու տան, և զորս հոս կ'արտագրեմ։

«Եղեւ վճար բանիս այս ներբողական. Յակոբայ, Յովսէփայ և եղբարցն ամենայն, Կարգաւ ըզպատմութիւնըն վկայական, Դիւրահաւան մանկանց նոր ուսումնական»։

Ի Հայոց տումարի հազար թուական, Ինքսուն և մին յարաբարեալ կան, Տաղաչափ շինեցաւ բանըս պատմաբան, Ոչ յինքնէ մըտաց այլ որոց ծննդեան։

Ի կըղզիս ՎԵՆԵՏԻԿ ծով անտական, Ղարիպութիւն յերկրս ի Ֆրանգստան, Այն որ Յովսէփ հասուց փառս ի իշխանութեան, Հասցնու զամէն դարիպ իւր նաւահագստեան։

Նուաստ յոգի Աջտուածատուր անարժան, Որ ըսկիզբն բանիս եւս կատարման, Լալով զձեզ աղաչեմ ընթերցողք սրբազան, Որք լի սրտիւ ասէք վասն իմ զՀայր մեղան։

Փառք քեզ Հայր և Որդի, Հոգիդ շնորհական, Որ տաս զհայցուածք սրտի յոք առ քեզ կարդան, Պարտիմք վեր առաքել փառ անլուական, Յանցեալ այժմոյս յաւետ յաւիտենական»։

Թուականը 1091, հաւասար է այժմու փրկչական 1642ին, երբ ի վենետիկ Աստուածատուր կը գրէ իր այս տաղը։ Դժբախտաբար այս Աստուածատուրի ինքնութիւնն անծանօթ կը մնայ ինծի. Հ. Աւիշանի «Հայ-Վենետ»ին մէջ ալ չի յիշուիր։

\*  
\* \*

Ծանօթութեան պատառիկ մըն ալ՝ վե-

նետահայ գաղութին մասին՝ կը գտնեմ ուղեգրութեանց մէջ, Maximilian Missonի որ 1687-88 թուականներուն Եւրոպայի զանազան կողմերն այցելեց ի մէջ այլոց նաեւ վենետիկ՝ որուն մասին կը վկայէ թէ կրօնական բացարձակ ազատութիւն կը վայլէր «Այդ պատճառաւ իսկ Յոյները, Հայերը և Հրեաները թոյլատրուած են հրապարակաւ կատարել իրենց կրօնական սովորութիւնները»։ Յետոյ կ'աւելցնէ. «Ես կարելի լաւագոյն հարցապնդումս ըրի Հայոց դաւանանքի մասին, բայց որովհետեւ իրենց Եկեղեցին ներկայիս կը նորոգուէր, ես առիթ չունեցայ իրենց պաշտամունքին ներկայ ըլլալ. և ոչ ալ ճշմարտութիւնը ուրիշներէն տեղաւանաւ. բայց, ինծի բարեկամ մը ըսաւ որ, անոնք շատ տարբեր կարծիք ունին Բանի մը կէտերու մէջ»։

Missonի յիշած վենետիկի Հայ եկեղեցին, քաղաքին «Հայոց Ս. Խաչ» կոչուած եկեղեցին է, որ ըստ Հ. Աւիշանի արդէն բազմացած վենետահայ գաղութին նիւթական միջոցներով իսկ անոր նորոգութեան ձեռք կը զարնուի 1682ին և հազիւ կ'աւարտի 1688ին. իսկ 1689ի 8 Յունուարին «մեծահանդէս փառօք օծուեցաւ» (Հայ-Վենետ, էջ 594)։

Յ. ՔԻՒՐՏԵԱՆ

Wichita, Kansas. U. S. A.

1. A complete Collection of Voyages and Travels. — by John Harris, London 1764. — Vol. I. էջ 541. Բ. սին.
2. Այդ, էջ 542, Բ. սին.